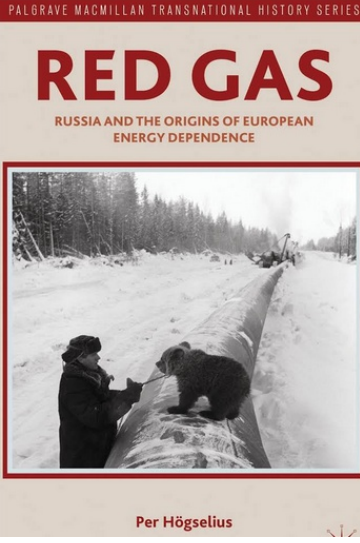

Kitap Özeti – Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence

Kızıl gaz: Rusya ve Avrupa enerji bağımlılığının kökenleri,
<https://www.palgrave.com/us/book/9781137286147>

Yazar: Per Högselius

279 Sayfa

Goodreads skoru: 4.5/5

Bariş skoru: 5/5

Giriş

Özetteki tüm cümleler yazarın cümlelerinden altı çizilen kısımlardır. Şahsi görüşlere yere verilmemiştir.

Boru hattı makalelerinden, yorumlarından çoğunlukla nefret etmişimdir. Genelde klişe kelime yığınları ile onlarca devletin göremediğini çok basit gören ve hemen çözen yazılar... Taa ki bu kitaba kadar. Kitap okuması kolay ve tarihsel bir dönemi birincil kaynaklar üzerinden farklı ülkelerin perspektifinden aktarıyor. Geleceğe dair çok cümle yok, yani geçmişle ilgilenen bir kitap. 1960'larda başlayan ve Rus gazının Batı Avrupa'ya girişini anlatan bir çalışma. Bir taraftan Rusya'daki altyapı ve keşifleri anlatırken, diğer taraftan Batı Avrupa'nın "demir perde" ile işbirliği sürecini inceliyor.

Kitabın her bölümünün son iki paragrafı ilgili bölümün özeti var. Eğer kitabın genel metodik yaklaşımı ilginizi çekecekse de son bölüm herşeyi toparlıyor.

Kitap kısaca, Rusların önce Ukrayna (Galiçya)'dan daha sonra ise Sibiry'a'dan Batı Avrupa'ya nasıl gaz sağladığını; Batı Avrupa'nın da bu gazı satın alabilmek için nasıl iç mücadeleler, rekabet, pazarlık süreçlerinden geçtiğini anlatıyor.

Asıl incelediği konulardan biri de Rusların enerjiyi bir "silah" olarak kullanıp kullanmadığı tartışmasıdır. Yazar son kısımda "enerji silahını" biraz da sosyal oluşum (social construct) olarak da görüyor. Sovyetler Batı Avrupa'ya (Almanya ve Avusturya'ya) gaz sağlamak için Sovyetlerde gaz kesintisine gitmiş ve sözlerini yerine getirmeye çalışmış. Fakat Sovyetlerin Rusya olduğu dönemdeki kurumsal kaos ve süreçte biraz işler

değişiyor, kitaba göre eski doğu bloku ülkelerinin gaz tüketim bedellerini ödemediği - rubleyi terk etmeleri de etkili - için kesintilerin olduğu bir dönem yaşıyor.

Kitapta ilgimi çeken konular: ÖMV'nin SMV (yani Sovyet kurumu) olarak başlaması; Arap petrol ambargo krizi esnasında Hollanda'nın "bana petrol vermezseniz, gazı keserim" diyerek diğer batı Avrupa ülkelerini tehdit etmesi; İran'dan gaz alımında Türkiye seçeneğinin Ruhrgas tarafından "başka tedarikçiler de çıkar" diye reddedilmesi; Sibiryaya hatlarının hikayesi; önce Sovyet-İtalya hattı'nın Avusturya-Sovyet hattına; Bavyera'nın gaz alma talebinin Almanya'da Ruhrgas önceliğinde tüm bir Almanya gaz ithalatına dönüştüğü kısımlar oldu.

Kitap (Transnational) bir çok ulusu çevreleyen tarih serisi içerisinde yayınlanmış.

Kitabın Geniş Özeti

Giriş

Batı Avrupa nasıl bu kadar yüksek düzeyde Rus gazına bağımlı hale geldi? Asıl oluşum süreci 1965-1975'i kapsayan 10 yılda saklıdır. 1966-1967'de Sovyetler ile İtalya, Avusturya, Finlandiya ve İsveç arasındaki müzakereler hız kazandı. Öncü anlaşmalar 1968-1970 arasında yapıldı. İlk gaz sevki Avusturya'ya 1968'de, Batı Almanya, İtalya ve Finlandiya'ya 1973-1974'te sağlandı. Fransa 1976'da takip etti.

Soğuk savaşın zirve dönemlerinde bazı Batı Avrupa ülkelerinin liderleri ve enerji şirketleri, gaz sistemlerini neden komünist Doğu Avrupa ile entegre etmeyi önceliklendirdiler? Kitapta Rusya, Ukrayna, Almanya ve Avusturya arşivlerinden birincil kaynaklar 1960ların ortasından 1990'lara kadar olan süre için incelenmiştir.

Neden Doğu-Batı gaz şebekesi gibi bir LTS (large technical system- büyük teknik sistem) ortaya çıkmıştır. Öncü çalışmalar sistem inşa edenlerin aktivite ve evrimlerine odaklanmıştır. Başarılı sistem inşaatçıları, birbirlerinin karşıt bağımlılıklarını (birinin gaza, birinin boruya ihtiyacı var gibi) zayıf da olsa belirleyerek, kritik sorulara dönüştürebilen kişilerdir.

Fakat ülkeleri aşan projelerde, "sistem inşa koalisyonlarına" ihtiyaç vardır. İki tarafta da önce şüphe vardı. Fakat gaz ihracatı tamamen yeni değil, Sovyet petrolünün ihracatının mantıksal bir tamamlayıcısı gibiydi. Gaz sistemi inşa edenler, erken pilot projeler ile geleceğe dair vaka çalışmaları yapmış oldular. Bu da bir rezonans oluşturdu. Rezonans ve güven üstüne, Rusya'nın anlaşılabilir miktar ve kalite gazı sağlayabileceğini göstermesi gerekiyordu. İlk aşamayı aştıktan sonra kendini güçlendiren bir sürece dönüştü.

Kitap ekonomik parçaların politik parçalardan daha önemli olduğunu iddia ediyor. Ayrıca Rus gazının "enerji silahı" olarak algılandığı şekliyle de bir noktaya kadar kullanıldığını belirtiyor. Ama bu silah daha çok "böl-yönet" stratejilerinin ve uluslararası meşruiyet için de kullanıldığına değiniyor.

Batı Avrupa'nın yedek boru hatları, acil gaz depoları, gaz kalite dönüşüm istasyonları ve önlemleri çok işe yaradı. Ama bu araçların kullanılma gerekçesi Sovyetler gazı isteyerek kestiğinden olmadı. Sovyet sınırlarındaki boru hatları çok fazla teknik sorundan müzdarip olduğundan bu acil durum önlemleri fayda gösterdi.

Sibiryaya Öncesi – Sovyet Gaz sektörünün yükselişi

2.Dünya Savaşında Rus enerji sistemi neredeyse tamamen kömüre dayalıydı. İlk boru hattı projelerinin sebebi, Hitler'in ülkenin kömür bölgelerini işgaliydi. Ana kömür erişimleri sekteye uğrayınca Stalin'in enerji planlayıcıları doğalgazı alternatif olarak önerdi. Petrol sektör komiserliği, Moskova'yı 800 km güney doğudaki Saratov yakınında yeni bulunan gaz sahasına bağlamayı düşündü. 1942'de ilk önerinin ardından boru hattı 1944'te yapılmaya başlandı. Ancak 2 yıl sonra devreye alındı. Savaş sonrası Kiev'e doğalgaz ile

besleme planı yapıldı. Bir zamanlar Polonya'ya ait olan fakat daha sonra Stalin tarafından Molotov-Ribbentrop paktıyla Sovyetlere alınan Galiçya'daki zengin gaz sahalarını kullanıma almak asıl amaçtı. Kızıl ordu Berlin'e gelmeden 500 km'lik Galiçya- Kiev hattı yapımı başlamıştı. Fakat Galiçya'daki ana gaz sahası Dashava'dan Kiev'e gaz akışı 1948'de başladı.1951'de Galiçya gazı 1500km ötede Moskova'ya erişti.

Sovyetler bir anlamda kuruluşun "gaz ihracatçısıydı". Galiçya'da savaş öncesi ve sırasında Polonyalı ve Alman mühendislerin yaptığı boru hatları, Sovyetlere de geçmiş oldu. Gaz sahalarından 200 km batıya gaz taşıyan bir hat 1943'te Hitlerin mühendisleri tarafından yapılmıştı.1944'ten itibaren Moskova bu hattaki gaz taşımacılığını ihracat olarak değerlendirdi.

Her ne kadar Lenin'in elektrik kadar doğal gaza da önem verdiği söylene de, Stalin kömür ve bilinen teknolojileri önceliklendirdi. Stalin'in ölümü sonrası petrol bakanı Nikolai Baibakov, Rus enerji sistemini modernleştirmenin önemini belirten bir kampanya başlattı. Haziran 1955'de Pravda, petrol ve gaz üretiminin artırılmasının Rusya için önemine değinen bir yazı yayınladı. Kruschchev'in ABD ile rekabetini bilen Baibakov "ABD'de gaz arzının nüfusun %62sine erişirken, Sovyetlerde bu oranın sadece %8" olduğunu söylüyordu.

Kremlin'in gaz sektörüne desteği Şubat 1956'da 20. Komünist parti kongresinden onaylandı. Plana göre gaz üretimi 1955'te 10 bcm(milyar m3) 1960'da 40 bcm'e çıkacaktı.

Bakanlar kurulu, petrol bakanlığından ayırdığı ayrı bir kurum kurmaya karar verdi. Gaz sektörü ana müdürlüğü (Glavgaz SSSR) 1956'da kuruldu. Baibakov'un eski meslektaşı Kortunov başa getirildi. Kortunov, su yönetiminde başarılı bir öğrencilik geçmişine sahipti. Bu görevi büyük bir enerji ile sahiplendi. Glavgaz kurulduğundan Sovyet gaz üretimi 13.7 bcm'di. 1957'de 20.2 bcm'e çıktı. 1965'te doğalgaz üretim hedefi 150 bcm'e çıkarıldı.

Glavgaz'a göre 1960'da Sovyetlerdeki uzun hatların %40'ı 720 mm çaplıydı, ABD'de ise sadece %1.1 bu kadar büyüktü. Sovyet boru hatları km'de 2 milyon metre küp (mcm) gaz içerirken, ABD'deki borular 1 mcm gaz içeriyordu. Kortunov 1960'daki 50 bcm hedefine erişemeyerek 47 bcm'de kaldı ama Kremlin etkilenmişti. 1961'deki bir sonraki parti kongresinden 20 yılda 720 bcm'e erişme hedefi verildi.

Sovyetlerde ilk boru hatları, gaz sahalarına yakın şehirlere bağlantı sağlıyordu. Samara, Kazan, Ufa gibi orta asya ve, Kharkov, Dnepropetrovsk gibi doğu Ukrayna'daki şehirler besleniyordu. Kortunov ana tüketim merkezlerini bağlayan entegre bir şebeke planlıyordu. Bu mühendislik mantığıydı. Ama Kremlin'in politik stratejisi de vardı. Yeni ilhak edilmiş doğu Polonya, Kaliningrad ve 3 baltık devleti (Litvanya, Letonya ve Estonya)'yı ekonomik ve politik olarak entegre etmek açısından da gaz hatları önemliydi.

Dashava-Minsk-Riga boru hattı Belarus'a 1960'da, Litvanya'ya 1961'de, Letonya'ya 1962'de gaz vermeye başladı. Bir küçük hat ile de Moldova'ya gaz verildi. Kafkaslarda da Azerbaycan'ın büyük Karadağ sahasından batıda Ermenistan ve Gürcistan'a boru hatları yapıldı. 1958'de başlayan projenin adı "halkların kardeşliği" idi. Tblis ilk Azeri gazını 1959'da aldı, bir yıl sonra Ermenistan'a gaz ulaştı. 1966'da Azeri doğalgazı Ermenistan yakıt arzının %44'ünü sağlıyordu. 1950'lerde Özbekistan'da bir çok büyük gaz sahası bulundu. 1960'da büyük Özbek gaz sahası Gazlı, 500 bcm ile dünyanın en büyük gaz sahasıydı. Bu keşif Kortinov'u Gazlı ile 2000 km kuzey batıdaki büyük sanayi şehirleri Urallarda Chelyabinsk ve Sverdlovsk'e bağlama planına ilham verdi. Sistemin inşası 1960'da başladı. 1963'te Chelyabinsk ve 1965'te Sverdlovsk'a gaz verildi. Entegre plan, örneğin Moskova'nın hem galiçya hem de Orta Asya'dan beslenmesini sağlayacak bir entegrasyondur.

İlk başlarda çelik borularda sorun yoktu, ama Glavgaz daha büyük boru hatları kullanmak istedikçe sorunlar büyüdü. 1948'de devreye alınan Dashava-Kiev hattı 529 mm çapındaydı. 1951'de Sovyetler ilk 720 mm'i

devreye aldılar. 1955'te maksimum boyut 820 mm, 1959'da 1020 mm oldu. Sovyetlere göre 1020'lerin yapımı ve işletimi 529 mm'lere göre 4 kat ucuzdu. Taşınan gaza göre yarı miktar çelik ihtiyacı oluyordu.

Fakat çelikte Sovyetler gerideydi. Boru sektörü Ferro Metalürji Bakanlığı altında olduğundan Glavgaz'ın sözü geçmiyordu. İç eksiği ithalat ile gidermek için Dış Ticaret bakanlığını ikna ettiler. Batı boru sektörü bunu iyi karşıladı. Eğer Sovyet talebi olmasaydı, Almanya'da bazı boru fabrikaları için yeterli pazar yoktu. Almanya'nın en büyük boru tedarikçisi Mannesmann, üretimlerinin yarısını komünist bloğa yapıyordu. ABD öncülüğündeki CoCom ambargo politikası 1958'de yumuşadı. Alman boru ihracatı 1958'de 3200 ton'dan 1962'de 255400 tona çıktı. İtalya'nın lider boru üreticisi Finsider'de 1961'de 240000 tondan az olmayacak bir boru ihracatını kopardılar. Bir diğer ters bağımlılık da kompresör teknolojisiydi.

İlk Sovyet kompresörleri Saratov-Moskova ve Dashava-Kiev boru hatlarında 1940'ların sonunda kurulmuştu. Amerika'dan ithal edilen makineleri ters mühendislik ile kopyalamışlardı. 1955'te Gorky'de bir girişim ilk Sovyet yapımı kompresörleri üretiyordu, Fakat 1958'de Glavgaz yöneticileri teknik ekipman eksikliğinden söz ediyordu. 1959'da ilk yerli üretim 4 MW'lık kompresör Nevsky'de seri üretime girdi. Fakat yeni makinelerin büyük sorunları vardı. Bir sonraki 5 MW kompresörler daha güvenilirlikti.

Kortunov ve arkadaşları uluslararası organizasyonlara da katılıyordu. En önemli iki tanesi UNECE(UN Economic Committee for Europe) ve IGU (International gaz union)'dı. Glavgaz ilk defa 1960 yazında IGU konsey toplantısına ev sahipliği yaptı. Bir yıl sonra Amerikan gaz birliği (AGA), Sovyetlere birkaç haftalık bir gezi planladı. Amerikalılara göre Sovyetler bir çelişkiler ülkesiydi. Çok fazla işçi vardı, ve sahada inanılmaz sayıda kadın vardı. Fakat inşaat hızından da etkilenmişlerdi.

1950'lerde Avrupa'da gaz "hava gazı"(kömür gazı)'ydı. İtalya, Fransa ve Avusturya'nın bazı gaz keşifleri vardı. Dönüm noktası 1956'da Kuzey Afrika'da Fransız Cezayir'indeki Hassi R'mel süper büyük gaz sahası keşfi oldu. ABD'deki Panhandle-Hugoton ardından en büyük sahaydı.

Gerard Corval Sahra ve Orta Asya gazının Avrupa'da buluşabileceğini söylerken, William Connole'da Rusya'nın gazının eninde sonunda batı Avrupa'ya erişeceği öngörülerine, Kortunov Sovyetlerin kapitalist ülkelere gaz satmak istemediklerini söyleyerek cevap veriyordu. Fakat daha da önemlisi 1959'da Shell ve Esso kuzey Hollanda'da Slochteren'de süper bir gaz sahası buldular. NAM, Hollanda petrol şirketi ile ortak oldular. Sahanın boyutu gizli tutuldu ama 1961-1962'de veriler kamuya sızdı. 1961'de Berlin duvarı inşa edilmeye başlandı. 1962 sonbaharında da Küba füze krizi yaşandı.

Batı Avrupa'ya gaz için ilk ışık, 1964'ün başında Sovyetler ve Çekoslovakya arasındaki Bratstvo (Kardeşlik) gaz boru hattı prensip anlaşması ile oluştu. Bu hat Druzhba (dostluk) petrol boru hattı sistemini takip edecekti. Amaç Bratstvo hattını diğer COMECON üye ülkelere de uzatmaktı.

Batı Avrupa'da da Hollanda, Libya ve Cezayir için pazarlıklar devam ediyor. Kortunov, Sovyetlerin Batı Avrupa doğalgaz pazarından önemli bir pay kapmasını, bunun içinde hali hazırda gaz kullanan İtalya ve Avusturya'nın önemli olduğunu görüyordu. Glavgaz ile İtalyan ENI bir çalışma grubu kurdu. İki alternatif hat vardı, biri Çek ve Avusturya hattı, diğeri Macaristan ve Yugoslavyaydı. ÖMV ikincisi ile daha çok ilgileniyordu. Glavgaz ve ENI'nin 1964-1965'te üzerinden çalıştıkları hat "Trans-European Boru hattı"ydı. İsim, ENI'nin Kuzey İtalya'yı Sovyet gazını batıya pazarlamak için bir terminal olma hirsının da göstergesiydi. İtalyanlar Avusturyalıları projeden dışlamaya çalışırken, Fransızları da ikna etmeye çalışıyordu. Fransa, Glavgaz'a göre gaz sektörü gelişmiş ekipmanlarında önemli bir tedarikçiydi. Japonlar da Sovyetler'den gaz (mavi altın) almayı planlıyordu, Sakhalin'den boru hattı veya LNG ile bu gazı almak için görüşmelere başladılar.

Glavgaz ihracat için çalışırken, Afganistan ve İran'dan da gaz ithalatını deniyordu. Ekim 1963'te Moskova, Afganistan ile ilk gaz ithalat kontratını yaptı. Ocak 1966'da çok daha büyük bir kontrat İran'la yapıldı. İran-Sovyet sınırından Azerbaycan üzerinden yıllık 10 bcm'lik gaz ithalatını içeren bir anlaşmaydı. Bunlar da Sibirya'dan boru hatlarını gereksiz riskli hale getiriyordu.

Fakat bu bakış 1965'in başından itibaren Tyumen'den gelen yeni keşif bildirimleri ile değişti. Tyumen'deki rezervler o kadar büyüktü ki Sibirya ve Urallar bunu tek başına tüketemezdi. Ekim 1965'te Glavgaz Gaz sektörü bakanlığına çevrildi (Ministerstvo Gazovoi Promyshlennosti – Mingazprom). 1965'te Kortunov, sektörün ana tasarım kurumu Giprospekgaz'ı Kuzeyde Sibirya gazının getirilmesi için keşfe gönderdi. Baibakov ve meslektaşları, Sibirya gazının İtalya gibi bir ülkeye getirilmesinin ekonomik verimliliğini sorguladılar. 6000 km boru hattı, 6.8 milyon ton çelik boru, 32 kompresör istasyonu gerekiyordu.

Gosplan'ın da (planlama teşkilatı) şüphelerin vardı. Sibirya projesinin başarılı olup olmayacağı net değildi. Sibirya yerine Ukrayna, Orta Asya ve İran'dan gaz gelmesi daha mantıklıydı.

11 Haziran 1966'da İtalya ile SSCB-İtalya hattı müzakerelerine başlanılması talimatı verildi. İtalya'dan 1.3 milyon ton büyük çelik boru alınarak, Sibirya gazı ihraç edilecekti.

Öncü Avusturya

Avusturya'nın petrol ve gaz aktiviteleri Aşağı Avusturya denilen ülkenin en doğusunda yoğunlaşmıştı. 1931'de Amerikalıların ağırlıklı olduğu Eurogasco Avusturya'nın ilk büyük gaz keşfini duyurdu. Bu gaz boru hattı ile dağıtım şirketi Wiener Elektrizitätswerke'nin elektrik üretiminde kullanıldı. Sonra gaz şebekesine de verilerek, ithal kömüre bağımlılığı da azalttı. 1938'de Nazi Almanya'sı ülkeyi alınca arama aktiviteleri arttı. 1939 baharında Aderklaa'da Eurogasco, Shell ve Vacuum Oil bir keşif daha yaptı. Südostdeutsche Ferngas AG gaz dağıtımı için kuruldu. 1945'de ülkenin hidrokarbon kaynakları tekrar el değiştirdi. Sovyetler önce sahaları kapatarak ekipmanı kendi ülkelerine taşımayı denediler. Ama ekipmanın sahada kalarak petrolün doğuya taşınması daha karlı geldi.

Bu sebeple SMV (Sovyet Petrol yönetimi – Sowjetische Mineralölverwaltung) kuruldu. SMV'nin ürettiği gaz için altyapı yapılmadığından 1955'te üretilen 766 mcm doğalgazın %32si yakıldı veya kayıp oldu. SMV'nin sahibi Sovyetlerdi ama teknik personel Avusturyalıydı. Bu da Avusturyalılara birinci elden Sovyet yönetimi ile ilgili tecrübe kazandırdı.

Bahar 1955'de Avusturya devlet anlaşması imzalanabildi. Sovyetler savaş tazminatı olarak petrol alıyorlardı. Anlaşma gereğince toplam Avusturya üretiminin %40'ına denk gelen petrol, 10 yıl daha Sovyet kontrolündeki doğu blokuna gönderildi. SMV ortadan kalktı, Sovyet personel ülkelerine döndü. Hükümet millileştirerek devlet şirketi ÖMV (Österreichische Mineralölverwaltung)'u kurdular. 1938'deki girişime benzeyen ÖMV'nin atası SMV'ydi.

Avusturya içi gaz dağıtımı için önce NIOGAS 1954'te aşağı Avusturya için, OÖ Ferngas'da yukarı Avusturya için kuruldu. Bunlara ek bir de Wiener Stadtwerke gaz dağıtım işini aldı. ÖMV 3 sahada, 1970'lere kadar üretiminin %90'ını yaptı. 1955'te ÖMV kurulduğunda üretimi 0.77 bcm'di. Üretimi 1966'da 1.87 bcm'e çıktı. Doğalgaz ÖMV tarafından yüksek kaliteli yerli yakıt diye pazarlanıyordu. Fakat bir sorun vardı, üretim tüketime yetişemeyecek gibiydi. 1960'lar ilerledikçe durum daha da akut bir hal aldı.

ÖMV tek gaz şirketi değildi. Kasım 1962'de ÖMV'nin 3 önemli müşterisi NIOGAS, Wiener Stadtwerke ve Steirische Ferngas, Austria Ferngas adlı bir şirket kurdular. Amaçları daha çok yeni keşfedilen Hollanda'daki(Groningen'deki) Slochteren gaz sahası üretimini Almanya üzerinden almaktı. İlk adım, yukarı Avusturya'yı aşağı Avusturya'ya bağlayacak bir boru hattıydı ki 1965'in başında kuruldu.İki Alman

gaz şirketi, Ruhrgas ve Thyssengas Hollanda'dan gaz ithal etmek için anlaşmalar imzalamıştı, Avusturyalılarda bu altyapının kendilerine de ulaşacağından ümitliydi.

Ferngas için bir diğer alternatif de Cezayir gazını LNG olarak Yugoslavya'nın Koper limanından 580 km hat ile ithal etmektir. İlk etapta 4 bcm Sahra gazının, 0.5'i Yugoslavya, 1.5 bcm'i Avusturya ve 1.5 bcm'i Çeklere şeklinde planlanıyordu. İkinci fazda hacim 6 bcm'e çıkacaktı.

1966 kışında, ilk müzakereler başladı. Ferngas Hollanda veya Cezayir gazı getirirse ÖMV gaz ithalat işinde başarısız olmuş olacaktı. ÖMV'de farklı bir gaz stratejisi için önce Çeklerle Mart 1966'da bir anlaşma imzaladı. Bu sanal bir ithalat idi. Ortak işletilen Zwerndorf sahası üzerinden yapılacaktı. ÖMV, "Çeklerin hakkı olan" gazı üretebilecekti. Çekler de kendi üretimlerini ekonomik destek karşılığı azaltacaktı. 1967'de Avusturya doğudan 150 mcm gaz ithalatına başlamış oldu.

Sovyetlerden ithalat için ise Sovyet-Çekoslovak anlaşmasının duyurulduğu 1964 Ocak Bratstvo boru hattı kapı aralamış oldu. Hat bitince, ÖMV'nin Auersthal'deki ana istasyonu Sovyet-Çek iletim hattından birkaç km uzakta olacaktı. ÖMV umutluydu, Viyana destek oldu. 1964 Aralıkta konu Sovyetler ile ikili görüşmelere konu edildi. 1965 boyunca Moskova bu fikire çok ısınmamıştı. 1966 Haziran'da Sovyetlerin batı Avrupa'ya gireceği ama tercihlerinin Avusturya yerine İtalya olduğunu duyurdular.

Avusturya çelik sektöründe de VÖEST (Avusturya birleşik demir ve çelik işleri) vardı. 1960ların ortasında 20000 çalışmanı ile hem doğu hem batı ile ilişkileri iyiydi. Fabrikaları boru üretmese de kalın çelik boru ürettiyordu. VÖEST projeye boru hattı sağlayarak, Avusturya'yı da ortak edebilir miydi? Fakat ENI Macaristan güzergahında ısrar ediyordu. ÖMV ve çelik şirketleri Çek-Avusturya güzergahını daha ucuz olarak övüyorlardı. Sovyetlerin ilgisini çeken bu harekette asıl motivasyon Avusturya'nın çelik borularıyla ve karşılığı gaz ile ödenebilecekti.

Ekim 1966'da büyük bir ENI delegasyonu ve küçük bir Avusturya heyeti Sovyetleri ziyaret etti. Ruslar VÖEST'in Sovyet-İtalya boru hattında olacağını duyurdular. Böylelikle Avusturya kendi ülkesinden geçişi önermiş ve gaz karşılığı boru ticaretine ok verilmiş oldu. Batı Almanya bu hamleyi, Sovyetlerin, tarafsız bir Avusturya'yı gelecekteki Sovyet gazı akışında bir terminal olarak görüldüğü şeklinde yorumladı.

1965'te Libya ile çok iyi bir anlaşma yapan İtalya, Cezayirliileri de rekabete sürükledi. 1967'de Sovyet delegasyonu Roma'ya geldiğinde İtalyanlar Hollanda ve Cezayir tekliflerini fiyat kırıcı olarak kullanarak baskı oluşturdular.

Avusturya – Sovyet müzakerelerinde ilk turda gaz fiyatında anlaşamadı. Nisan 1967'de ENI ve Sovyetler temel konularda anlaşma sağlandığını duyurdu. 10 Mayıs 1967'de 3 taraflı ENI(GdF'i de temsilen), ÖMV, Sovyetler ilerlemeye karar verdiler. Anlaşma Eylül 1967'de imzalanarak ilk gaz akışı 1970'de sağlanacaktı.

5 Haziran 1967'de orta doğuda 6 gün savaşı başladı. Arap ülkelerinden petrol akışı %60 azaldı. Sovyetler Hamburg'daki dünya gaz kongresinde kendilerini geleceğin önemli gaz ithalatçısı olarak lanse ettiler. Ama 6 gün savaşı dünya enerji ticaretinde bir risk olduğunu ortaya çıkardı. Fransızlar Cezayir ile Haziran ortasında 1970 yılında başlamak üzere bir LNG anlaşması yaptı. İtalyanlar da doğudan gaz ithalatına şüpheli baktı. VÖEST'e göre İtalyanlar Ruslarında aniden politik amaçlarla gaz kesebileceğinden korkuyordu. Avusturya, İtalyanlar masadan çekilirse, Batı Almanya'nın bir alternatif olabileceğini Sovyetlere speküle ettiler. Müzakereler başladı.

Avusturyalılar gaz fiyatı için Alman-Hollanda NAM gaz ithalat fiyatından hareket edilmesi gerektiğini söylüyordu. O sırada bu fiyat 12.5 \$/1000 m³'tü. Fakat Sovyetlerin fiyatı 4.2\$/1000m³ daha yüksekti.

ÖMV anlaşmadan umutlu olarak, Çek hattını Sovyet gazını da alacak şekilde büyütmeyi planladı. 1967 sonbaharında Sovyetlerle yeniden müzakereler yapıldı. Sovyetler açısından Avusturya fiyatı çok önemliydi, çünkü diğer Batı Avrupa için referans olabilirdi. Anlaşma 1990 yılına kadar, ilk 7 yıl için 15.13\$/1000 m3 olarak uzlaşıldı. Eni ise Sovyetler ile uzlaşmadı.

1968 baharında sonuçlandırılan anlaşma 4 parçadan oluşuyordu. Genel çerçeve kontratı, Sovyetlerin Avusturya'ya gaz tedarikini içeren detaylı anlaşma, Sovyetlere çelik boru teslimini içeren detaylı kontrat ile SSCB dış ticaret bankası ile Avusturya Control Bank arası kredi anlaşması. Gaz'da SSCB tarafındaki muhattap Soyuznefteexport'tu. Anlaşma 1 Haziran 1968'de imzalandı. İkinci kontratı 49 sayfaydı ve madde 5'te fiyat 15.13\$/1000m3 olarak belirtilmişti.

Hollanda ve Cezayir'den gaz almayı düşünen diğer ülkelerin fikirleri biraz karıştı. OÖ Ferngas hariç diğer bölge dağıtım şirketleri ÖMV ile anlaştı. OÖ Ferngas fiyatı yüksek buldu. ÖMV Sovyetlere, eğer fiyat indirimi olmaz ise yukarı Avusturya'nın diğer tedarikçilerden gaz alabileceği uyarısında bulundu. ÖMV ve Soyuznefteexport bu sorunu çözmek için ellerinden geleni yapacaklarını bildirdiler.

Ekim 1966'de Sovyet-İtalyan-Fransız projesi 1968 ortasında bir Sovyet-Avusturya anlaşması ile neticelenmişti. Trans-Avrupa boru hattı hala açık bir tartışmaydı, Avusturya'ya ithalat, Bratstvo hattına bağlanacak 5 km bir hat ile yapılacaktı.

-

Batı Almanya'da ise Bavyera enerjide Kuzeye bağımlı olmak istemiyordu. Yaptıkları rafineri ile enerji de Kuzeye bağımlı olmamanın etkisini görmüşlerdi. Otto Schedl'in Bavyera'nın enerji bağımsızlığını kuvvetlendirme fikri ile önce Cezayir ile görüşmeleri başlattı. Almanların bir kısmı için Sovyetlerin ucuz gaz ile Alman kömür sektörünü çökertmek istemesi bir enerji silahı olarak görülüyordu. 1966'da Avusturya ile Sovyet görüşmeleri sonrası Bavyera dikkatini doğuya çevirdi. Sovyetler ise Almanlara şüphe ile bakıyor, hala görevde olan eski Naziler görüyorlardı. Ama Bavyera'nın kararlı tutumu ve Alman çelik sektörü ve politikacıları ikna etmesi yeni bir yaklaşımı mümkün kıldı.

Her ne kadar Eylül 1968'de Avusturya'ya ilk gaz tedariki başlamış olsa da gaz akışının normalleşmesi 1971'i buldu. ÖMV, Sovyetler ile iletişimde gaz tedarikindeki sıkıntılarını dile getirmekten çekinmiyordu. Genel olarak Avusturya-Sovyet gaz ticareti başarılıydı. Galiçyadaki üretim sorunlarından kaynaklı üretim aksamaları "çocukluk hastalıkları"ydı. Bu gaz tedarikini sağlamak için Sovyetler, Ukrayna, Belarus ve Baltiklerden gaz kesiyordu. Batı ise bunu bilmiyordu. Yani doğuda gaz yetmemesi sorunları batıda bu şekilde net görülüyordu. Avusturya'ya gaz tedariki başarı olarak görülüyordu.

Avusturya'nın açtığı bu yoldan, daha sonra Alman Ruhrgas gaz tedariki için Sovyetler ile 1973'te anlaştı. Ama bu kolay olmadı. Ruhrgas'ın ortaklarından Esso ve Shell, Almanya'nın kendi gazının kendine yetebileceğini ortaya attılar. Bu iki şirket aynı zaman yeni bulunan Hollanda sahasında da ortaklı. O yıllarda ABD de gaz alımına karşı değildi. Hatta iki Amerikan şirketi El Paso ve Occidental, Sovyet uzakdoğusundan ABD batı kıyısına LNG ile gaz ithalatı planlıyordu. Aynı şekilde Sibirya LNGsi'de Baltık denizinden ABD doğu kıyısına getirilme şansı taşıyordu.

1973'e gelindiğinde, Almanya ve İtalya ilk kıvılcık gaz arzını beklerken, 5 kapitalist ülke (Avusturya, Almanya, İtalya, Finlandiya, Fransa) Sovyetler ile anlaşma imzalamış, 6 tanesi de (İsveç, İsviçre, Belçika, İspanya, Japonya) müzakerelere devam ediyordu. Bu kadar hızlı gelişmenin iki temel sebebi vardı. Doğalgazın popülerliğinin artması ve Doğu-Batı ilişkilerinden yeni bir dalganın başlamış olması.

Doğudan doğalgaz ithalatına karşı olanlar da vardı. Batı Avrupalılar, genelde güvenliği teknik çözümle sağlayabileceklerini düşündüklerinden daha olumlulardı. Sovyet gazının batı Avrupa piyasasına erişimi iç üretim açısından bir tehdit olarak algılandığı da oluyordu. Aynı zamanda zamanlama konusunda da sorunlar vardı. Avusturya'dan gaz arzı 1968'de Çekoslavakya'nın işgalinden hemen sonra olmuştu. Fakat bu kadar ithalat için Sibirya'dan gaz hatlarının bir an önce yapılması gerekiyordu.

Gerçekte Sibirya hattı ne kadar gurur kaynağı olsa da, Sovyet sistem inşacıları için tam bir kabusu dönmüştü. 1960larda yapılan planlar, 1970'te yetersiz kalmıştı. Eğer ithalat rejimi artarak devam edecek ise bir B planına ihtiyaç vardı. Önce doğu Ukrayna'dan batı Ukrayna'ya bağlantı hattı genişletildi. Batı Ukrayna üretim bölgesinden giderek bir transit koridoruna dönüştü. Bu da Sovyetlerin batıdaki Sovyet cumhuriyetleri için çok tehlikeliydi, çünkü gaz arzı yeterli olmayabilirdi. Bu altyapı için Sovyetler çok fazla insan gücü ve kaynak ayırdı. Evet boru-malzeme problemleri çözülmüştü ama diğer Sovyet problemleri (lojistik, düşük iş motivasyonu vs) devam ediyordu.

1973-1974'te Almanya'ya gaz arzı sağlanana kadar, Sovyetlerin güvenilirliği, gaz arzına yetişip yetişemeyecekleri hala kesin değildi, şüpheli yaklaşıyordu. Sorun Sovyetlerin teknik ve organizasyonel yetenekleriydi. Bu sebeple de batı Avrupa'da sistem inşacıları teknik önlemler ile batı içindeki gaz şebekesini güçlendirmeye çalıştı. Sovyetler de batıya güvenilir olduğunu ispatlamaya çalıştı. Mingazprom batı Avrupa'ya söz verdiği miktarları sağladı ama bunun bedeli ağır oldu. Moskova'nın yerel tüketim yerine ithalatı önceliklendirmesi, ithalat altyapısının çok acele yapılması, kaotik yapısı, bir çok boru hattı yıkılması, patlaması ve kazası ile altyapı kararsız bir sistem gibiydi.

1970'lerde Sovyet gazı ek bir kaynak olarak görülüyordu. 1980'lerde ise Avrupa enerji arzının entegre bir parçasıydı.

Fakat aslında herşey yine en başta Sovyetlerin gaz ihracatçısı olmasına imkan veren Molotov-Ribbentrop (saldırmazlık) paktına geri dönüyordu. Polonya dışişleri bakanı Radoslaw Sikorski Kuzey Akım projesini 1939'daki Rus-Alman paktı olan Molotov-Ribbentrop boru hattı olarak isimlendirmişti. Bu paktın yansıması olarak 1944'te Galiçya'da Sovyetlerin yönetimine kalmıştı. Zaten bu anlaşma öncesi de Galiçya'da uzun mesafe gaz boru hattı sistemleri vardı. Molotov-Ribbentrop sınırları ile bunları uluslararası hatlara dönüştürerek Sovyetlerin uluslararası gaz ticaretine de başlamalarını sağladı.

Son kısım

Oil and Gas Journal'ın 28 Ağustos 1961 tarihli sayısında "Avrupa Rus doğal gazına bağımlı mı olacak" başlığı vardı. O zaman bu çok radikal bir öneriydi. Eğer Avrupa'ya bir gaz ithalatı olacak ise mantıklı seçim Cezayir'di.

Doğu-Batı gaz sisteminin oluşumu dört faza ayrılabilir.

İlk faz 1950'lerin sonunda başlayan ve ABD'de geniş kullanımı olan fakat Avrupa'da daha geleceği tartışmalı olan doğalgazın ilk başladığı dönemle başlar. Bu dönemde asıl ilgi önce Fransız Cezayir'indeki büyük gaz sahalarıydı. 1960'ların başında Hollanda'da büyük sahaların olduğu görüldü. Hollanda bulguları, Avrupa'yı doğal gazın geleceğin yakıtı olacağı konusunda ikna etti. 1964'te Sovyetler gaz ihracatçısı olmaya karar vermişti. 1966-1967'de Japonya dahil bir çok ülke ile müzakere yapılsa da başlangıç Avusturya ile Haziran 1968 de imzalanan küçük kontratlarla oldu. 3 ay sonra Sovyet gazı, demir perde ötesine geçmişti.

İkinci faz ise Avusturya'nın ilk gaz alımına hazırlanırken Çekoslavakya'nın Ağustos 1968'de işgali ile Avrupa'nın bağımlılığının başlangıcıdır. Bu kadar kritik bir olay bile başlayacak gaz ticaretini durdurmadı, aksine arttırdı. Çünkü batılı hükümetler, Sovyet tarzı totaliterliği, "yaklaşımla" daha efektif yöneteceklerini

düşündüler. Doğalgaz bu noktada doğu-batı ilişkilerinde önemli bir araçtı. Öncü kontratları İtalya Aralık 1969'da, Almanya Şubat 1970'de, Finlandiya Aralık 1971'de, Fransa Temmuz 1972'de imzaladı. Almanya, İtalya, Finlandiya 1973-1974'te ilk gaz akışını gördü. Fransa'nın ki 1976'yı buldu.

Üçüncü fazda ise Rusya ile anlaşma yapan ülkelerin daha fazla gaz için kontrat arayışları dönemiydi. Batı Avrupa 1973/1974 Arap petrol ambargosu ile şok olmuştu. Bir yandan yakıt, bir yandan coğrafi çeşitlilik ve çevresel sorunlar doğalgazın popülerliğini arttırdı. Ama Sovyetler ile iş yapanlar için artık ilk aşama aşılmış ve bir güven oluşmuştu. Artık 1960'lardan daha kolay bir dönemdi. Hollanda hatta ABD bile ithalatı düşünmüş ama anlaşmamışlardı. Almanya, Avusturya, Fransa 1975'te Moskova ve Tahran'la anlaşarak bir "takas"(switch) anlaşmasında bile uzlaşmışlardı. İran gazını Sovyetlerin güneyi alacak, alınan hacim kadar miktar da bu ülkelere verilecekti. 1978'de ise Yamal ikili görüşmeleri başlamıştı.

Dördüncü ve son faz ise, Avrupa gaz ithalatçılarının Sovyetlerin çöküşü gerçeği ile yüzleştikleri dönemdi. Rus gazına bağımlılığı azaltmak yerine Batı Avrupa bunu yönetmeye odaklandı. Ne 1980lerde soğuk savaşın hızlanması, ne de 1991'de Sovyetlerin çöküşü, sayısal olarak sistemin genişlemesi ve büyümesinde önemli etki yapmadı. Doğru-batı gaz sistemi 1980lerde artık önemli bir momentum kazanmıştı.

Enerjinin silah olarak kullanılması objektif olarak (her zaman) gerçek olmayabilir, ama kavramın doğasını daha çok sosyal bir kavram yapısı(social construct) olarak daha iyi anlayabiliriz. Yani bir anlamda algı ve inanıldığı ölçüde gerçek, objektif anlamda gerçek görülmeyebilir. Rusya'nın enerji silahı (algısı), gerçek veya hayali de olsa, Batı Avrupa gaz sisteminde sistem inşası anlamında çok sağlam bir etkiye sahipti. Çünkü bu silahın tetiklenebileceği ihtimali ile bir sürü gaz depolama sistemi, çoklu bağlantılar ve çeşitlendirme yapılmıştır.

Kitap ayrıca, Rus gaz ihracatının Batı Avrupa'ya bir tehdit algısı kavramının daha geniş ele alınması gerektiğini önermektedir. Eldeki materyal soğuk savaş döneminde Moskova'nın doğal gazı bir silah olarak kullanmayı planladığına dair bir kanıt bulamamıştır. Avrupalıların gaz güvenliği için gelişmiş mekanizmalar kurması, Sovyetleri hayal kırıklığına uğratmamıştır. Aksine gaz alımlarını arttırmak için adımlar olarak algılanmıştır.

Sovyet doğalgazı üç şekilde silah olarak kullanılabilirdi. Sovyet gazının çok ucuz olarak Batı Avrupa pazarına girişi ihtimali, Almanlar açısından gaz arz sorunu olarak değil, Ruhr'un siyasi olarak hassas kömür sektörünü hedef alan bir hareket olma ihtimali açısından tartışıldı.

İkinci olarak, doğrudan olmayan bir silah olarak, kapitalist dünya ve Nato'yu bölmek için kullanılabilirdi. Eldeki materyal, Sovyet gaz ihracat stratejisinin bu dış politika amacına uyduğunu gösteriyor. Örneğin, 1966-1968 Sovyet-Avusturya gaz müzakerelerinde Sovyetlerin Avusturya'nın EEC'ye katılmasına karşı çıkması, 1967'de diğer ülkelerle görüşürken Federal Almanya ile görüşmeyi reddetmesi vs verilebilir.

Üçüncü olarak, doğalgaz kapitalist-komünist mücadelesinde, Sovyetlerin uluslararası prestijini destekleyici amaçla kullanılmış olabilir. Bu da Gaz Bakanı Alexei Kortunov tarafından dile getirilmişti.

Kanıtlar bir çok analistin, Sovyet ve Rus doğalgazının enerji silahı olarak kullanıldığını abarttığını gösteriyor. Sovyetler ilk zaman ihracat için, sonra Mingazprom döneminde uluslararası sistem inşası ve doğalgazın Sovyetlerdeki konumunu güçlendirmek için hareket etti.

Aynı şekilde bazı Sovyet aktörleri Batı'ya gaz ihracatına karşı da çıktı. Eğer batı, altyapı yapıldıktan sonra birden projeden çekilmek istese çok büyük bir yatırım boşa gitmiş olacaktı.

Kitapta cevabı verilen diğer sorular ise öncelikli olarak batı Avrupalı aktörlerin risklerin farkında olmalarına rağmen Sovyetlerden gaz ithalatının getireceği fırsatları belirlemiş olduğudur. Doğru ile bağlanmanın

ekonomik faydaları da vardı. Sovyet gazı Batı Avrupa gaz piyasasında genel rekabet dinamiklerini de harekete geçirdi.

Bir diğer sebep de çevresel fırsatların görülmüş olmasıdır. Avusturya 1978’de ilk nükleer santrali bitmiş olmasına rağmen projeden vazgeçmiştir. İtalya, Çernobil sonrası reaktörleri kapatmıştır. Eğer bu kadar büyük Rus gazı imkanı olmasaydı bunlar olmazdı.

Alman Sosyal demokratlar için Yeni Doğu Politikasında Sovyet gazı bir araç olarak kullanıldı. Almanya’yı Sovyetlere bilerek bağımlı yaparak Kremlin’i Bonn’un samimi amaçlarına ikna etmek için birleştirici bir araç olarak kullanıldı.

Ama bir çok ithalatçı farklı amaçlar ve ajandalar ile bu ticarete girdi. Fakat süreci öğrenirken, en önemli adım, Sovyet tarafının amaçlarına güvenmeyi öğrenmek oldu. Bunun önemli adımlarından biri de Sovyetlerden, başka enerji kaynakları ithal etmektir. ÖMV ve ENI petrol ithalatında Soyuznefteexport ile bunu yapıyordu. Almanya’nın ithalatı Hamburg’da özel bir şirket tarafından yapıldığından ÖMV ve ENI’ya göre belki de gecikmenin bir diğer sebebi oldu.

Bir diğer adım ise Sovyetlerin teknik ve organizasyonel kabiliyetlerine güvenmeyi öğrenmek oldu. Avusturya’nın öncü ithalatı bu noktada önemli bir gösterge oldu.

Müzakereler de güven oluşturmak ve rezonans için çok önemliydi. Mesela Sovyetler gaz sistemine teknik bir kavram olarak bakarken, Avrupalılar piyasanın nasıl çalıştığını anlatmaya çalışıyordu. Sovyetler daha fazla ihracat yaptıkça, batılı hükümetler de ikna oldu.

Birinci ve ikinci fazlarda boru ve ekipman eksikliği Mingazprom’un önemli sorunu iken, Batı Avrupalıların sorunu ile gaz kaynaklarının yokluğuydu. UNECE ve IGU gibi uluslararası kurumlar da sistem inşasında rol oynadı. Üçüncü fazda artık organizasyonel sorumluluklar belli olmuştu.

Kızıl gazın Batı Avrupa’ya entegrasyonu bir EEC gaz şebekesi kurulması gerektiğini ortaya çıkardı.

Fransız tarihçi Fernand Braudel’den ödünç alınacak bir terim ile Doğu-Batı gaz sistemi “uzun bir süreci” ortaya çıkardı. O kadar ki bu boru şebekesi, ekonomiden çok ekolojiyi andırmaktadır. Yani sanki Avrupa’nın doğasının bir parçası olmuştur. Artık doğal coğrafya gibi bu insan yapısı doğal gaz altyapı coğrafyasının değiştirilmesi çok fazla efor ve büyük maliyete sebep olacaktır.

Barış Sanlı, barissanli2@gmail.com